

Παράκτιος έλεγχος και προστασία της Λευκάδας κατά το διάστημα 1800-1807

Μαρία Λαμπρινού

Αρχιτέκτων

Η κατάκτηση της Λευκάδας αποτέλεσε τον απώτερο στόχο της επεκτατικής πολιτικής του Αλή Πασά των Ιωαννίνων, λόγω της σημαντικής θέσης που κατέχει το νησί ως «προκεχωρημένη θέση» της Ηπείρου στο Ιόνιο Πέλαγος. Η κατασκευή των δύο νέων φρουρίων Τεκέ και Αγίου Γεωργίου σε λόφους στην ακτή της Ακαρνανίας προς τη Λευκάδα και η παραμονή ετοιμοπόλεμων στρατευμάτων σε αυτά από το 1800 μέχρι το 1807 αποδεικνύουν την επιμονή του αλλά και τη δυσκολία που αντιμετώπιζε ο πασάς για την κατάκτηση του νησιού.

Στις αρχές του 19ου αιώνα η Ευρώπη βρίσκεται σε περίοδο αναταραχών και ανακατατάξεων, που ακολούθησαν τους μεγάλους σταθμούς της παγκόσμιας ιστορίας, όπως η Γαλλική επανάσταση, το τέλος του Ιερού πολέμου της Υψηλής Πύλης, η κατάρρευση του Ενετικού κράτους, που επέφεραν έντονες αλλαγές στον πολιτικό και οικονομικό χάρτη της Ευρώπης. Οι εθνικές επαναστάσεις συντάραξαν τις αυτοκρατορίες και ανέτρεψαν ισορροπίες αιώνων, προκαλώντας τη δημιουργία νέων κρατών με εθνική συνείδηση και ενότητα.

Την ίδια εποχή ο στρατηγός και αυτοκράτορας Ναπολέων Βοναπάρτης ηγείται των γαλλικών στρατευμάτων, και η Βρετανία, ανήσυχη για τη νικηφόρα πορεία του από τη Ρωσία ως την Αίγυπτο, συμμετέχει στο συνασπισμό της Ρωσίας και της Τουρκίας εναντίον του. Μεγάλος αριθμός νέων αμυντικών έργων κατασκευάζεται σε όλη την ήπειρο και η οχυρωματική μορφή τους προοιωνίζει τη νέα αντίληψη αμυντικής τεχνικής, που πρόκειται να χαρακτηρίζει αυτή του 19ου ως το πρώτο μισό του 20ού αιώνα.

Τα οχυρωματικά έργα βρίσκονταν κοντά στα μεγάλα αστικά κέντρα ή στα στρατηγικά σημεία, τα οποία υπερασπίζονταν. Ο υποψήφιος κατακτητής όφειλε να πολιορκήσει και να καταλάβει με τη σειρά όλες τις οχυρώσεις, τη μία μετά την άλλη, προκειμένου να κατακτήσει μια περιοχή. Η μεγάλη καινοτομία του Ναπολέοντα ήταν ότι τα στρατεύματα δεν ήταν πια να υποχρεωμένα να επιστρέφουν στη βάση τους πριν αρχίσει ο χειμώνας, αφού οι μάχες μπορεί να συνεχίζονται καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου.

Σύμφωνα με τη νέα στρατηγική, τα εχθρικά στρατεύματα έπρεπε να εξουδετερωθούν στο πεδίο της μάχης και όχι έπειτα από πολιορκία των εχθρικών οχυρώσεων, κατά προτίμηση με αιφνιδιασμό, προτού ο εχθρός προλάβει να λάβει θέση μάχης. Στην ουσία η εφαρμογή της νέας τακτικής σήμαινε τη σταδιακή εξαφάνιση των μεμονωμένων φρουρίων ή την ένταξή τους σε μια εκτεταμένη γραμμή άμυνας, όπου αυτά θα χρησιμεύαν ως στρατηγείο και στρατώνας περισσότερο παρά ως οχυρή θέση. Ο Lazare-Nicolas-Marguerite Carnot, υπουργός Στρατιωτικών της κυβέρνησης του Ναπολέοντα και συγγραφέας του εγχειριδίου *La défense des places fortes*, πρωτοστάτη-

σε στη μεταβολή της πολεμικής τεχνικής του 19ου αιώνα προτείνοντας μεταξύ άλλων την κατασκευή μεμονωμένων οχυρών περιμετρικά της κύριας οχύρωσης ως πρώτη γραμμή άμυνας.¹

Ανακατατάξεις του στρατιωτικού και οικονομικού δυναμικού στη Μεσόγειο ακολουθούν την κατάλυση της Ενετικής Δημοκρατίας και την επέλαση των γαλλικών στρατευμάτων στην περιοχή της Αδριατικής και του Ιονίου Πελάγους. Με τη συνθήκη του Campo Formio το 1797, η Γαλλία «κληρονομεί» τις ενετικές κτήσεις στο Ιόνιο Πέλαγος. Την ίδια εποχή στην περιοχή ασκεί τη δική του πολιτική ο φιλόδοξος Βεζίρης Ιωαννίνων Αλή Πασάς Τεπελενής, εκμεταλλεύομένος προς ίδιον όφελος την πολιτική αστάθεια στην Ευρώπη και την παρακμή της κεντρικής διοίκησης της Τουρκικής Αυτοκρατορίας. Επιτίθεται καταρχάς στα μικρά πασαλίκια της περιοχής της Τζαμουριάς, για να εξασφαλίσει τα νώτα του. Με αφορμή την κήρυξη του πολέμου των ρωσοτουρκικών δυνάμεων εναντίον της Γαλλίας τον Σεπτέμβριο του 1798, εξαπολύει συστηματική επίθεση εναντίον των πρώην ενετικών κτήσεων: του Βουθρωτού, της Πάργας, της Πρέβεζας και της Λευκάδας.² Στη συνέχεια, τα τουρκαλβανικά στρατεύματα καταλαμβάνουν αμαχητί τη Βόνιτσα στις 24 Οκτωβρίου 1798 και αμέσως μετά ο στρατός του Αλή Πασά στρατοπεδεύει στην απέναντι από τη Λευκάδα ακτή της Ακαρνανίας, στην περιοχή μεταξύ των χωριών Περατά και Πλαγιά.³ Η κατάληψη της Λευκάδας έχει προγραμματιστεί για τα τέλη Οκτωβρίου του 1798.

Η σημαντική γεωστρατηγική θέση της Λευκάδας, ως «προκεχωρημένη θέση» της Στερεάς Ελλάδας στο Ιόνιο Πέλαγος, ενδέχερε ιδιαίτερα τον φιλόδοξο Αλή Πασά, για να ελέγχει τις εμπορικές και στρατιωτικές νηοπομπές που διέρχονταν από εδώ. Οι Γάλλοι, προκειμένου να υπερασπιστούν το τελευταίο οχυρό τους στην περιοχή, συγκέντρωσαν όλες τις δυνάμεις τους στο φρούριο της Αγίας Μαύρας. Οι Τουρκαλβανοί παρατάχθηκαν στις ακαρνανικές ακτές, ενώ παράλληλα μικρός στόλος περιπολούσε παράκτια, από το Άκτιο μέχρι τον Μύτικα, για να εμποδίζει πιθανές ενισχύσεις, που θα έφταναν από την Κέρκυρα. Ταυτόχρονα ο Αλή Πασάς επιδίωξε, χωρίς αποτέλεσμα, πιέζοντας εναλλάξ πότε τους Γάλλους και πότε τους Λευκαδίτες προύχοντες, την παράδοση του Φρουρίου σε αυτόν. Εντω-

μεταξύ όμως με τη συνθήκη ειρήνης στο Campo Formio τα Επτάνησα παραδίδονται, τον Οκτώβριο του 1798, στον ρωσοτούρκικό στρατό και ο Αλή Πασάς υποχρεώνεται να αναβάλει για αργότερα την κατάληψη της Λευκάδας.

Καθ' όλη τη διάρκεια της ρωσοτούρκικής προστασίας ο κίνδυνος από τον Αλή Πασά δεν εξέλιπε. Γι' αυτό, τον Νοέμβριο του 1798, ο Ρώσος και ο Τούρκος αντιναύαρχος εγκίνουν τη στρατολόγηση «θαρραλέων ανδρών», οι οποίοι θα διατελούσαν υπό τη γενική αρχηγία του Ρώσου φρουράρχου. Διατέθηκε επίσης ένα brigantino με πλήρωμα έμπειρων ναυτικών για τη φρούρηση των ακτών.

Το 1799 το δημόσιο ταμείο κατέβαλε 28.333 γρόσια και 5 παράδες για την αμοιβή των στρατιωτών και των ναυτών, καθώς και για την αποζημίωση του brigantino.⁴ Την ίδια χρονιά δαπανήθηκαν 180 γρόσια για αμοιβή της φρουράς του οχυρώματος Fortino, το οποίο είχε επισκευασθεί από τον Γάλλο ταγματάρχη Morion τον Σεπτέμβριο του 1798.⁵ Τη φρούρηση του είχε αναλάβει προσωπικά ο Λευκαδίτης ευγενής Σπυρίδων Σέρβος.

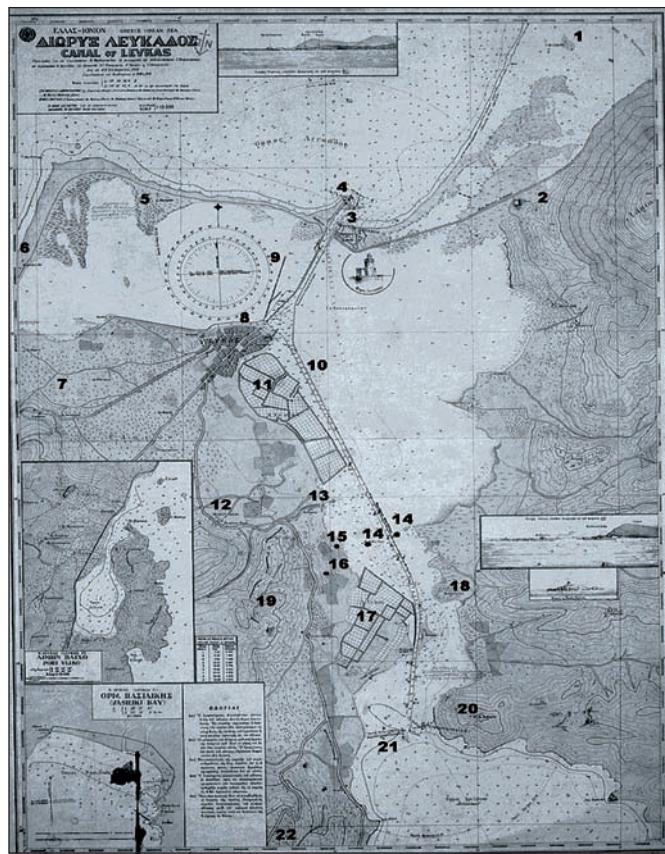
Στις 21 Μαρτίου 1800 υπογράφηκε η Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης, η οποία όριζε ότι τα Επτάνησα θα αποτελούσαν ενιαίο και ανεξάρτητο κράτος, κάτω από την επικυριαρχία⁶ και την προστασία της Τουρκίας.

Ο Αλή Πασάς, ελπίζοντας να εκμεταλλευθεί τη στρατιωτική αδυναμία του νεοσύστατου μικρού κράτους, της Επτανήσου Πολιτείας, επανέρχεται τώρα πιο απειλητικός. Με διάφορες προφάσεις και απαιτήσεις εγκαθιστά στρατό κατά μήκος των δυτικών ακτών της Ακαρνανίας. Συστηματικά και παρά τους διπλωματικούς χειρι-

σμούς του εππανησιακού κράτους, οργανώνει ένα επιθετικό μέτωπο κατά μήκος των ακαρνανικών ακτών, με σκοπό τον αποκλεισμό της επικοινωνίας της Λευκάδας με την Ακαρνανία. Για το λόγο αυτό κατασκευάζει στα γύρω υψώματα οχυρώματα καταλύματα για τους στρατώτες του. Ο τρόπος με τον οποίο οργανώνει την επίθεση παραπέμπει σε ανάλογη στρατηγική οργάνωση του Ναπολέοντα, από την οποία ενδεχομένως έχει επηρεασθεί.

Για να ελέγχει τις κινήσεις μέσα στο φρούριο της Αγίας Μαύρας,⁷ κατασκευάζει δύο νέα οχυρώματα σε κορυφές λόφων, το ένα στη θέση των ερείπων του εγκαταλειμμένου από το 1684 μουσουλμανικού μοναστηριού δερβίστηδων⁸ και το άλλο στην κορυφή του λόφου όπου βρίσκονταν τα ερείπια του αρχαίου οικισμού της Νηρίκου.⁹ Από τις θέσεις αυτές άλλωστε έχει καδ' ολοκληρία τον έλεγχο των δύο σημαντικότερων λιμανιών της Λευκάδας: του Αγίου Νικολάου στη βόρεια και του Δράπανου στη νότια έξοδο του πορθμού. Ο Αλή Πασάς πραγματοποιεί συνεχείς τρομοκρατικές ενέργειες εναντίον της Λευκάδας, πότε παρεμποδίζοντας τον απόπλου πλοίων από τα δύο λιμάνια, πότε αιχμαλωτίζοντας ξυλοκόπους και ποιμένες και ζητά να του καταβληθούν λύτρα. Οι Λευκαδίτες προεστοί προσπαθούν με διπλωματικό τρόπο να διαμαρτυρηθούν και διεκδικούν να αφεθούν ελεύθεροι οι συμπατριώτες τους.¹⁰

Η επιθετική γραμμή του Αλή Πασά εκτείνεται στο τόξο των δυτικών ακτών της Ακαρνανίας από το Άκτιο μέχρι την Πάλαιρο, το κεντρικό τμήμα του οποίου βρίσκεται απέναντι από τη Λευκάδα. Αυτή η τόσο εκτεταμένη γραμμή επίθεσης, υποχρέωσε τους Προέδρους της Λευκάδας να αντιτάξουν το δικό τους αμυντικό σύστημα

1. Νησίδα στην οποία είναι κτισμένος ο ναός Αγίου Νικολάου, στον ομώνυμο όρμο-φυσικό λιμάνι.
2. Το οθωμανικό μοναστήρι Τεκές του Dervis Afendi, μετατράπηκε σε φρούριο το 1807 και μετονομάσθηκε σε «Κάστρο Γρίβα» τον 19ο αιώνα.
3. Το φρούριο της Αγίας Μαύρας.
4. Το οθωμανικό και ενετικό αραξοβόλι, με την επωνυμία Sette, κοντά στο φρούριο και στον εκτός των τειχών οικισμό.
5. Παλαιός ναός της Παναγίας επί του ισθμού Γύρας.
6. Ανεμόμυλοι στη δυτική ακτή της Γύρας, όπου βρίσκεται και ο σπηλαιώδης ναός του Αγίου Ιωάννη Ατζούση.
7. Ο κάμπος της Λευκάδας, όπου τα ενετικά χρόνια δημιουργήθηκε ελαιώνας.
8. Η πόλη της Λευκάδας.
9. Υδραγωγείο που κατασκευάστηκε το 1564. Τμήμα του λειτουργεί ακόμα και τροφοδοτεί τη μοναδική από τις τρεις κρήνες της πόλης της Λευκάδας.
10. Φοινικικό iερό στη νησίδα Κόστα Βάρδα (σήμερα καρνάγιο).
11. Φράγκικες αλυκές που ιδρύθηκαν πριν το 1415, έχουν καταστραφεί για να δημιουργηθεί στη θέση τους λιμένας αναψυχής (μαρίνα).
12. Ι.Ν. Ζωοδόχου Πηγής, κοντά στην πηγή «Σπασμένη Βρύση» που τροφοδοτούσε το υδραγωγείο.
13. Συγκρότημα υδρόμυλου και αποθηκευτικού χώρου ενετικών χρόνων κοντά σε μόλις της ίδιας περιόδου.
14. Το οχυρό Κωνσταντίνου, από όπου αναφορούσαν την αλυσίδα για να κλείσουν την είσοδο του πορθμού.
15. Ενετικό λοιμοκαθαρτήριο.
16. Ερείπια ναού του Αγίου Γεωργίου στο Καλιγώνι.
17. Ενετικές αλυκές και οχυρό Αλεξάνδρου.
18. Ι.Ν. Αγίου Γεωργίου στο Παλιοχαλιά.
19. Ερείπια αρχαίας ακρόπολης Λευκάδας.
20. Φρούριο Αγίου Γεωργίου στο Παλιοχαλιά.
21. Εμπορικό λιμάνι στον όρμο Δράπανο.
22. Υπώρειες του κατάφυτου με οξείς και βελανιδιές όρους Σκάροι, από όπου προερχόταν η μεγαλύτερη ποσότητα της εγχώριας οικοδομικής ξυλείας.

1. Ο πορθμός Λευκάδας σε απεικόνιση του 1931, όπου ενδεικτικά σημειώνουμε τα σημαντικότερα μνημεία στην περιοχή.

2. Το οχυρό Αγίου Γεωργίου στην κορυφή λόφου, στην ακαρνανική ακτή απέναντι από τις ενετικές αλυκές, στη θέση της αρχαίας πόλης Νήρικος (πηγή: αρχείο Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου).

κατά μήκος της βορειοανατολικής παραλίας από τα υψώματα στην περιοχή του Αϊ-Γιάννη Ατζούστη¹¹ στην αμμώδη παραλία της Γύρας μέχρι το Φρούριο και από κεί στις Παλιές και τις Νέες Αλυκές, μέχρι το λιμάνι Δράπανο.

Στο μέτωπο αυτό το φρούριο της Αγίας Μαύρας λειτούργησε ως κεντρικός πυρήνας της αμυντικής οργάνωσης, με τη συμμετοχή περιφερειακών και επικουρικών οχυρωμάτων, όπως ήταν τα παλαιά οχυρά στα στενά σημεία του πορθμού: το Fortino στη θέση Πέραμα μέσα στο τέναγος, η Τούρη στο άκρο της χερσονήσου των Αλυκών στου Καρωτή,¹² το νέο οχυρό στο μέσο της ίδιας χερσονήσου, η Κούλια, στη μέση περίπου της απόστασης φρουρίου Αγίας Μαύρας και φρουρίου Τεκέ, όπως ακόμα τέσσερις οχυρωμένες κανονιστοιχίες στην ακτή της Γύρας, και αλλά έργα όπως η διάνοιξη τάφρου γύρω από το νότιο άκρο της πόλης Λευκάδας και, τέλος, η δημιουργία πλωτής τάφρου με εκβάθυνση του πυθμένα του πορθμού, σε βάθος και πλάτος ικανό, για να διευκολύνεται ο διάπλους των πολεμικών πλοίων.¹³

Στη δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνονταν μέτρα αύξησης και βελτίωσης της περιφρούρησης του νησιού, όπως: αύξηση του αριθμού πολιτοφυλάκων, ορισμό θέσεων φυλακών και εγκατάσταση ακτοφυλάκων σε επιλεγμένες θέσεις σε όλο το νησί, μίσθωση εξοπλισμένου brigantino και πληρώματος για τον καλύτερο έλεγχο των ακτών. Σε ιδιαίτερα κρίσιμες στιγμές, φρεγάτα του ρωσικού στόλου λάμβανε θέση μεταξύ των αντιμαχόμενων πλευρών.

Η άμυνα της Λευκάδας εναντίον της αναμενόμενης επίθεσης του Αλή Πασά στηρίχθηκε κυρίως στις δευτερεύουσες οχυρώσεις, εφαρμόζοντας τη ναπολεόντειο τακτική, της μάχης δηλαδή εκτός των τειχών. Το φρούριο της Αγίας Μαύρας χρησίμευε ουσιαστικά ως καταφύγιο της φρουράς έπειτα από κάθε εφόρμηση εναντίον του φρουρίου στη θέση Τεκέ.

Αναλυτικά τα οχυρωματικά έργα της Λευκάδας εκτός του φρουρίου, ήταν:

To Fortino ή οχυρό Κωνσταντίνου

Είναι το μικρότερο σε έκταση οχυρό της περιοχής του πορθμού και καταλαμβάνει όλη την επιφάνεια της νησίδας, στην οποία είναι κτισμένο. Σύμφωνα με τα πορίσματα της έρευνας της ομάδας επιστημόνων που συνεργάστηκαν στη γερμανική αρχαιολογική αποστολή, στις αρχές του 20ού αιώνα, υπό τον Γερμανό αρχαιολόγο Dörpfeld,¹⁴ το οχυρό κτίστηκε στη θέση των θεμελίων της ρωμαϊκής γέφυρας που συνέδεε τη Λευκάδα με την Ακαρνανία, στη σημερινή θέση «Ρούγα» ή Πέραμα. Η αρχική κατασκευή του, ως πύργου ελέγχου της εισόδου του πορθμού, ανάγεται σύμφωνα με ανέκδοτες χειρόγραφες πηγές¹⁵ στον 14ο αιώνα.

Το οχυρό επισκεύασε ο Γάλλος στρατιωτικός μηχανικός Morion τον Σεπτέμβριο του 1798. Ο Κ. Μαχαιράς περιγράφει το οχυρό ως εξής: «του εν τενάγει και εν

τω στενωτέρω μεταξύ Ακαρνανίας και Λευκάδος σημείου παλαιού μικρού τετράγωνου οχυρού, καλουμένου Τούρη, εξ ου θα ήτο δυνατόν να αποκρουσθή ενδεχόμενη εξ Ακαρνανίας Τουρκική εισβολή».¹⁶

Στη δεύτερη προσπάθεια του Αλή Πασά εναντίον της Λευκάδας το 1807 το Fortino εντάχθηκε πάλι στην αμυντική γραμμή των ανατολικών ακτών του νησιού. Ο προσωρινός διοικητής της Λευκάδας, Ιωάννης Καποδίστριας, έδωσε εντολή στον Γάλλο μηχανικό Μισσώ να ελέγξει την αμυντική κατάσταση του νησιού. Αυτός, μετά τη σχετική αυτοψία, συμβούλευσε να εγκαταλείφθουν ολοκληρωτικά τα οχυρά του πορθμού, διότι ήταν εκτεθειμένα στα πυρά.¹⁷ Πιθανόν αυτή την εποχή το οχύρωμα να έλαβε τη σημερινή μορφή του. Σήμερα σώζεται σε πολύ κακή κατάσταση, η δε πρόσβαση σε αυτό είναι δυνατή μόνο διά θαλάσσης.

To νέο οχυρό

Το νέο οχυρό ανεγέρθηκε στο μέσο περίπου του

3. Η θέση των οχυρών κατά μήκος της ακτής η πόλη της Λευκάδας και τα βουνά της Ηπείρου.

νότιου βραχίονα των Νέων Αλυκών. «Πλην των μέτρων εκείνων, ο ρώσος στρατηγός Στάπτερ είχε αποφασίσει να ανεγείρῃ και νέον μικρό οχυρόν εις τας Άνω Αλυκάς. Οι εργασίες άρχισαν αμέσως, υπό την επίβλεψιν του επί τούτου αφιχθέντος ρώσου μηχανικού Gajus» αναφέρει πάλι ο Μαχαιράς.¹⁸ Το οχυρό αυτό κατασκευάστηκε στη θέση παλαιότερου ημιτελούς οχυρώματος,¹⁹ το οποίο απεικονίζεται σε σχέδια του 1740 και διατηρείται μέχρι σήμερα ανάμεσα στα παλαιά κτίρια των αλυκών.

Το οχυρό Τούρη ή Αλέξανδρος ή Torretta

Ο ρόλος που διατέλεσε το οχυρό αυτό κατά τη διάρκεια του αποκλεισμού του πορθμού από τον Αλή Πασά ήταν σημαντικότατος, όπως άλλωστε ήταν στο παρελθόν και επί Ενετοκρατίας.²⁰ Η συμμετοχή του οχυρού στην αμυντική προστασία του πορθμού στις αρχές του 19ου αιώνα δεν τεκμηριώνεται από βιβλιογραφικές πληροφορίες. Ύστερα από επιτόπια παρατήρηση διαπιστώσαμε ότι ο κυκλικός τριώροφος πύργος, ο οποίος αποτελούσε την κύρια οχυρωματική κατασκευή του ενετικού συγκροτήματος,²¹ μεταβλήθηκε,

4. Το οχυρό Τεκές, όπως τροποποιήθηκε από τον Αλή Πασά το 1807 (πηγή: αρχείο Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου).

προφανώς την περίοδο αυτή, σε χαμηλού ύψους προτείχισμα. Η ανάγκη προσαρμογής του στις νέες απαιτήσεις της πολεμικής τέχνης οδήγησε στην κατεδάφιση του υψηλού πύργου μέχρι το ύψος των 2,50 μόλις μέτρων, στο οποίο διασώζεται σήμερα.

Η Κούλια

Πότε και πώς ακριβώς ήταν κατασκευασμένο το κτίριο Κούλια δεν είναι σαφές. Προφανώς επρόκειτο για ένα πρωθημένο οχυρό, το οποίο λειτουργούσε ως φυλάκιο, κοντά στα σύνορα. Τι αποτελεσματικότητα θα μπορούσε να έχει ένα ευτελούς κατασκευής κτίριο σ' αυτή την τόσο ευπρόσβλητη θέση; Για να το αντιληφθούμε θα πρέπει να προσπαθήσουμε να φανταστούμε την περιοχή γεμάτη έλη, που έκρυβαν παγίδες τοποθετημένες επίτηδες²² στα λασπόνερα αφήνοντας ένα μόνο πέρασμα ελεύθερο, το σημείο στο οποίο κατέληγε η ανατολικότερη από τις τρεις ξύλινες γέφυρες που συνέδεαν τις μικρές ξέρες, ανάμεσα και πάνω από τις οποίες πέρναγε ο βασικός αμαξιτός δρόμος Λευκάδας-Βόνιτσας. Την άμυνα της Κούλια ενίσχυσε η τοποθέτηση κανονιοστοιχίας τριών μεγάλων κανονιών, κατόπιν εντολής του ρώσου συνταγματάρχη Statter.

Η Τάφρος νότια της πόλης της Λευκάδας και η Λευκαδία Πύλη

Τον Μάρτιο του 1807, κατόπιν εντολής του ρώσου στρατηγού Statter, άρχισε να εκσκάπτεται «ένυδρος χάνδακας από το ιχυοτροφείο μέχρι τις κάτω Αλυκές» αναφέρει ο Κ. Μαχαιράς.²³ Τα σπίτια της Λευκάδας την εποχή αυτή έφταναν μέχρι την εκκλησία του Αγ. Μηνά. Εκεί κατέληγε και ο κεντρικός δρόμος της πόλης, το παζάρι, για να διχαστεί στη συνέχεια προχωρώντας προς τα χωριά. Στο σημείο αυτό κατασκευάστηκε μία πύλη, η Λευκαδία Πύλη, η οποία κατά πάσα πιθανότητα θα πρέπει να περιλάμβανε ένα κινητό τμήμα γέφυρας, για να ελέγχεται η επικοινωνία πάνω από την τάφρο.²⁴ Σήμερα δεν σώζεται κανένα ίχνος αυτής της κατασκευής.

της Λευκάδας στη νότια έξοδο του πορθμού. Στο βάθος διακρίνονται

Τα τέσσερα οχυρά στη Γύρα

Πρόκειται για τέσσερις χαμηλούς προμαχώνες τετράγωνης κάτωψης, οι οποίοι είχαν κατασκευαστεί στα μέσα του 18ου αιώνα σε τακτές αποστάσεις κατά μήκος της βόρειας ακτής, προς το Ιόνιο Πέλαγος. Οι προμαχώνες αυτοί είχαν επικουρικό αμυντικό χαρακτήρα. Τα οχυρά δεν χρησιμοποιήθηκαν, διότι αναμενόμενη απόβαση στρατευμάτων του Αλή Πασά από την Πρέβεζα δεν πραγματοποιήθηκε.²⁵ Τα ίχνη των οχυρωμάτων αυτών δεν έχουν ακόμα εντοπιστεί.

Η Διώρυγα

Η εκβάθυνση του πορθμού αποτελούσε αίτημα των κατοίκων και των τοπικών αρχόντων, από τις αρχές του 16ου αιώνα.²⁶ Κατά τη διάρκεια της Ενετοκρατίας κατ' επανάληψη επισημαίνεται η ανάγκη διάνοιξης διώρυγας. Στα μέσα του 18ου αιώνα το ενετικό κράτος αναθέτει μελέτη αποτύπωσης του λιμνοθαλάσσιου πυθμένα και οικονομοτεχνική μελέτη για τη διάνοιξη²⁷ διώρυγας. Η εργασία δεν πραγματοποιήθηκε τότε για οικονομικούς λόγους, αλλά ούτε τώρα πρόκειται να κατασκευασθεί. Αυτή τη φορά γιατί λόγοι πολιτικών και στρατιωτικών ανωμαλιών δεν επέτρεψαν τη μεταφορά των ειδικών εκσκαφέων στη Λευκάδα.²⁸ Έτσι η πρόσβαση από την Ακαρνανία στη Λευκάδα εξακολουθεί μέχρι τα τέλη του 19ου αιώνα να γίνεται, αρκετά εύκολα, με μικρά πλοιάρια, τα ονομαζόμενα μονόξυλα.

Τα επικουρικά μέτρα ασφάλειας

Δύο εξοπλισμένα πλοία τοποθετήθηκαν επικουρικά στο βόρειο και νότιο άκρο του πορθμού προκειμένου να παρεμποδίσουν πιθανή αιφνιδιαστική διέλευση ιππέων και πεζών στρατιωτών από την υποτελή στους Τούρκους Ακαρνανία στη Λευκάδα.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1 Ian Hogg, *Storia delle Fortificazioni*, Istituto Geografico de Agostini- Novara, 1982, σ. 132-139.
- 2 Κ. Μαχαιράς, *Πολιτική και διπλωματική ιστορία της Λευκάδας*, Αθήνα 1951, σ. 83.
- 3 Στο ίδιο, σ. 99-101.

⁴ Στο ίδιο, σ. 163· Π. Ροντογιάννης, *Ιστορία της Λευκάδας*, τόμ. B', Αθήνα 1980, σ. 202.

⁵ Μαχαιράς, ο.π., σ. 46.

⁶ Η Επτάνησος Πολιτεία όφειλε να καταβάλλει ετησίως 75.000 γρόσια στην Τουρκία.

⁷ Το φρούριο βρίσκεται σε μικρή απόσταση και χαμηλότερα από το φρούριο του Τεκέ.

⁸ Το μουσουλμανικό μοναστήρι του Τεκέ, μετά την καταστροφή του κατά την κατάληψη της Λευκάδας από τον Morosini, πιθανόν να μετατράπηκε σε χριστιανικό, αφιερωμένο στη μνήμη της Αγίας Βαρβάρας, όπως αναφέρεται σε χάρτες και περιγραφές του τέλους του 18ου αιώνα.

⁹ Η μορφή των οχυρωμάτων δεν συμβάδιζε με τις τρέχουσες τάσεις της οχυρωματικής αρχιτεκτονικής. Και τα δύο κτίσματα χρησίμευσαν μόνο για τη συγκεκριμένη επίθεση και μετά εγκαταλείφθηκαν. Τα δύο σημεία, εκτός από την αποδεδειγμένα θαυμάσια γεωγραφική θέση τους, φαίνεται ότι διέθεταν άφθονο οικοδομικό υλικό, προερχόμενο από ερείπια παλαιότερων κτισμάτων, για το γρήγορο κτίσμα των οχυρωμάτων.

¹⁰ Ροντογιάννης, ο.π., σ. 114-152.

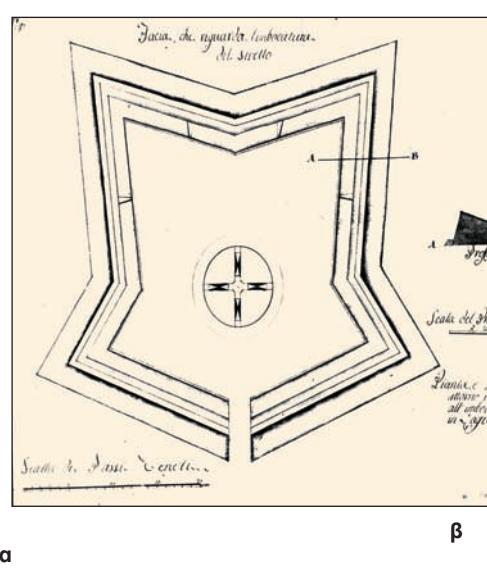
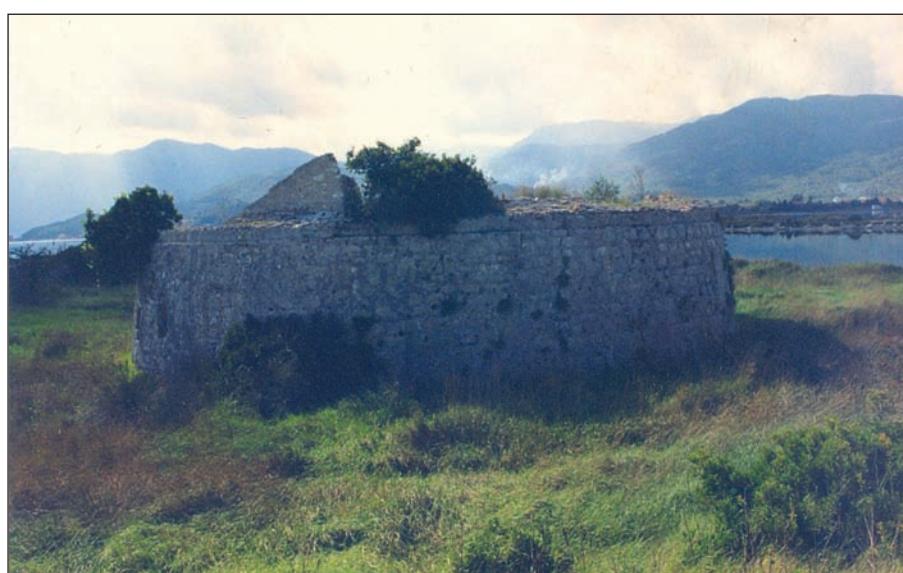
¹¹ Ο ναός βρίσκεται στην ακτή πολύ κοντά στη θάλασσα, μέσα σε σπήλαιο και κοντά στη θέση Βίγλα. Η ακριβής χρονολογία ίδρυσής του δεν είναι γνωστή, πιθανολογείται όμως ότι είναι η αρχαιότερη χριστιανική εκκλησία του νησιού.

¹² Εκτενής μελέτη για την αρχιτεκτονική και τη λειτουργία των οχυρωμάτων αυτών εμπεριέχεται στις εργασίες: *Marais salants de Leucade*, Αθήνα 1999 (έπαινος Unesco για τον πρώτο διεθνή διαγωνισμό για το βραβείο M. Μερκούρη, για την προστασία και την αξιοποίηση των πολιτιστικών τοπίων), καθώς και τη σχετική ανακοίνωση της Μ. Λαμπτρινού στο Δ' Συμπόσιο της Εταιρείας Λευκαδικών Μελετών με θέμα «Οι Αλυκές στου Καρυώπη», τον Αύγουστο του 1999.

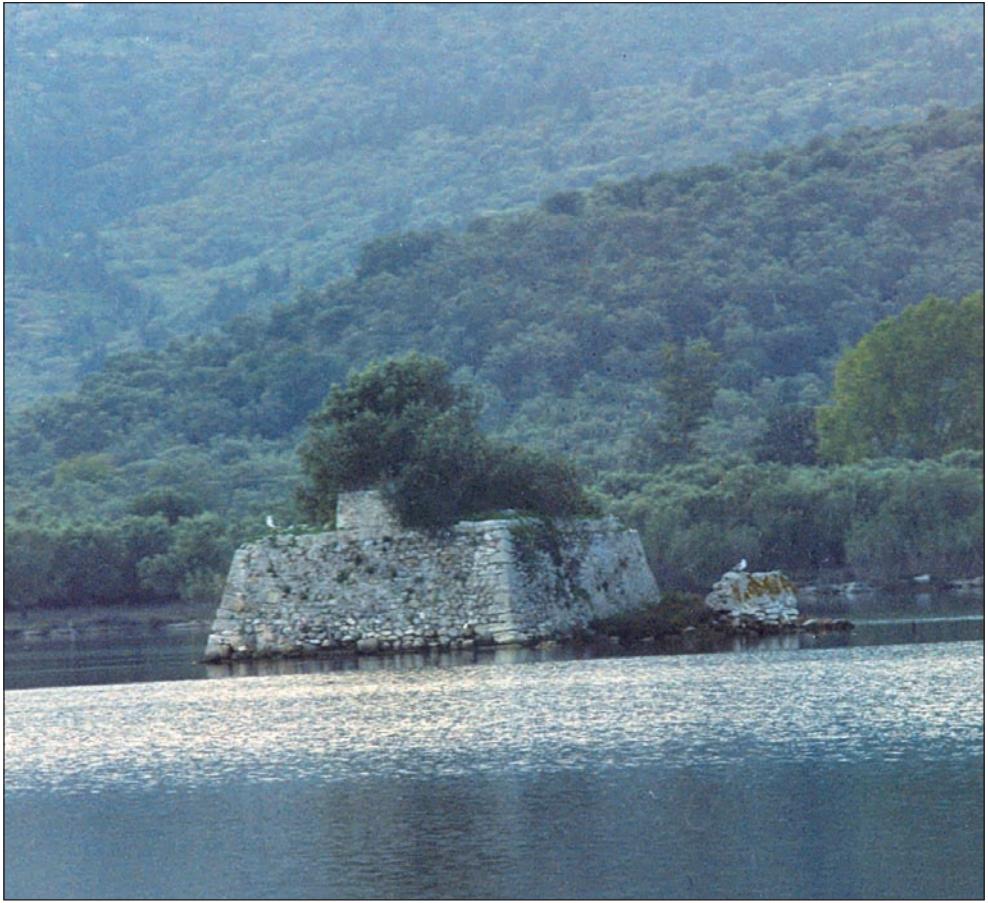
¹³ Το έργο αυτό δεν πραγματοποιήθηκε πάρα μόνο επί Αγγλοκρατίας.

¹⁴ Γεωλογικός χάρτης της λιμνοθάλασσας της Λευκάδας, με πληροφορίες γεωλογικού και αρχαιολογικού ενδιαφέροντος, που συντάχθηκε το 1905 από το λοχαγό von Marées στο πλαίσιο της αποστολής γερμανικής αρχαιολογικής σχολής υπό τον Dörfeld και δημοσιεύθηκε το 1921. Ο χάρτης εμπεριέχεται στη συνολική έκθεση πεπραγμένων της αποστολής, που δημοσιεύθηκε σε μετάφραση B. Φραγκούλη στην *Επετηρίδα Λευκαδικών Μελετών*, τόμ. B', Αθήνα 1973, σχ. 49.

¹⁵ Η οικοδόμηση του οχυρού αυτού, όπως προκύπτει από ανέκδοτους χειρόγραφους χάρτες του 1602 και του 1604, οφείλεται στον Κάρολο Α' Τόκκο, αυθέντη Λευκάδας και παλατινό κόμη Κεφαλονιάς και Ζακύνθου. Οι χάρτες αποτελούν στοιχεία τεκμηρίωσης υποθέσεων για τις οικοδομικές φάσεις του

5. Το οχυρό Αλεξάνδρου διατηρείται σήμερα στη μορφή που σχεδιάστηκε από τον μηχανικό A. Vasor το 1762 (β), αλλά με το μειωμένο ύψος, που απέκτησε στα τέλη του 19ου αιώνα, ύστερα από πρόταση του Ρώσου στρατηγού Statter (α).

6. Το οχυρό Κωνσταντίνου όπως τροποποιήθηκε από τον Ρώσο στρατηγό Statter, το 1807.

φρουρίου της Αγίας Μαύρας και θα δημοσιευθούν μετά την ολοκλήρωση της διδακτορικής μου διατριβής.

16 Μαχαιράς, ό.π., σ. 83.

17 Λεπτομερής περιγραφή των συνθηκών κάτω από τις οποίες επισκευάζονταν τα οχυρά, καθώς και της αγωνίας του πληθυσμού, δίδεται από τον K. Μαχαιρά στην Πολιτική και διπλωματική ιστορία της Λευκάδας, ό.π., σ. 501.

18 Στο ίδιο, σ. 522.

19 Το ημιτελές οχυρόμα φαίνεται στο σχέδιο των ενετικών αλυκών του Spiridion Morazzo του 1740, που έχει δημοσιευθεί στο περιοδικό Αρχαιολογία 49 (1993), σ. 62. Τον Δεκέμβριο του 2000 καθαιρέθηκαν τα επιχρίσματα κτιρίου των ανενεργών από το 1989 αλυκών, που τότε χρησίμευε σαν γραφείο διοίκησης, προκειμένου αυτό να μετατραπεί σε αναψυκτήριο. Ο πρόχειρος τρόπος δομής της τοιχοποιίας, η χρήση αργιλικής προελεύσεως δόμων, καθώς και η κατασκευή λοξών τουφεκιοθυρίδων στο πάχος του τοίχου, που αποκαλύφθηκαν κατά τις εργασίες, μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι το κτίριο αυτό μπορεί να ταυτισθεί με το οχυρό, που κτίστηκε εκ νέου, πιθανόν με τη χρήση οικοδομικών υλικών του ημετελούς ενετικού οχυρού, του οποίου τη θέση καταλαμβάνει.

20 Σχετικά με τη σημασία και το ρόλο του οχυρώματος κατά την Ενετοκρατία, βλ. M. Λαμπρινού, «Οχυρωματική και κοινωφελής δραστηριότητα στο Στενό της Λευκάδας από το 14ο ως το 19ο αιώνα», Πρακτικά Α΄ Συμποσίου Εταιρείας Λευκαδικών Μελετών, Αθήνα 1997, σ. 63-71.

21 Το οχυρόμα κατά την τελευταία μετατροπή του το 1762 απέκτησε έναν αστεροειδούς σχήματος περιβόλο, στο κέντρο του οποίου δέσποζε ο ύψους 12 μέτρων κυλινδρικός πύργος. Λόγω του ελώδους εδάφους και της ιδιαίτερα αυξημένης υγρασίας στους περιμετρικούς τοίχους και στο εσωτερικό του πύργου, είχαν κατασκευαστεί αποχετεύσεις αποστράγγισης του δαπέδου του ισογείου. Ο πύργος εκτός από φυλάκιο είχε χρησιμεύσει ως φάρος, παραπτηρήριο, φρυκτωρία, τελωνείο και υγειονομείο.

22 Περιγραφές αυτόπτων μαρτύρων των ετών 1502 και 1668, αλλά και η συνή-

θης πρακτική διαφύλαξης των συνόρων, όπως εφαρμόζεται μέχρι σήμερα, μας οδηγεί στο συμπέρασμα που διατυπώνουμε.

23 Μαχαιράς, ό.π., σ. 534.

24 Αυτή ήταν η μοναδική οχύρωση της πόλης. Ο ανασχετικός ρόλος της τάφρου φάνηκε λίγα χρόνια αργότερα, το 1819, κατά τον ξεσηκωμό των χωρικών εναντίον της αριστοκρατίας της πόλης. Μέχρι τη δεκαετία του 1970 διασωζόταν ένα ελάχιστο δείγμα της οχύρωσης αυτής, πλάτους 1,10 μ., στον δυτικό περίβολο της εκκλησίας, όπως φαίνεται στο κτηματολόγιο της πόλης του 1953. Η τάφρος αποτέλεσε μετά την επίχωσή της την οδό Δαίρηφελντ, στη συμβολή της οποίας με την οδό Πεφανερωμένης υπάρχει ακόμα φρεάτιο ομβρίων, στο οποίο συγκεντρώνονται τα νερά της πεδιάδας της Λευκάδας. Η αμυντική προστασία περιοχών με αρδευτικά έργα ήταν διαδεδομένος τρόπος ήδη από το μεσαίανα.

25 Αντίθετα, τα παράκτια πυροβολεία της Γύρας χρονίμευσαν στη γαλλική φρουρά το 1810 για να καθυστερήσουν την πολιορκία του φρουρίου της Αγίας Μαύρας από τα αγγλικά στρατεύματα. Οι θέσεις τους και η αμυντική σημασία τους φαίνεται στα σχέδια του 1810, που φυλάσσονται στα Αρχεία του Public Office του Λονδίνου.

26 Το αίτημα τίθεται για πρώτη ίσως φορά το 1502, όταν οι Ενετοί καταλαμβάνουν προσωρινά τη Λευκάδα και ξεκινούν έργα αμυντικής και αναπτυξιακής υποδομής.

27 Η σχετική μελέτη βρίσκεται στα αρχεία χειρογράφων της βιβλιοθήκης του Μουσείου

Correr, στη Βενετία. Ιδιαίτερα εντυπωσιακό, για τη σημερινή συνήθη τακτική εκτέλεσης εργασιών δημοσίων έργων, είναι ότι ο μελετητής είναι υποχρεωμένος να υποδειξει τις περιοχές εναπόθεσης των προϊόντων εκσκαφής, ώστε να βελτιωθούν ή να μην καταστραφούν τα εδάφη των γύρω ακτών.

28 Μαχαιράς, ό.π., σ. 480.

Coastal Control and Defense of the Lefkada Island During 1800-1807

Maria Lambrinou

The conquest of the island of Lefkada became the ulterior objective of the expansionist policy of Ali Pasha of Ioannina due to its important position the island, being an “advanced stronghold” of Epirus in the Ionian See. The erection of the Tekes and Saint George fortresses along the Akarnanian coast facing the island and their manning with ready for war troops from 1800 to 1807 prove, therefore, the pasha’s persistence to subjugate Lefkada as well as the difficulties he had to overcome in order to achieve it.